

МІЖНАРОДНЫ КАНГРЭС ДАСЛЕДЧЫКАЎ БЕЛАРУСІ

Секцыя 4. Нацыя ў Цэнтральна-Усходняй Еўропе: супольнасць і ідэнтычнасць

Панэль 4.1. Нацыя- і дзяржаватварэнне

Геннадый Дедурын

“О причинах слабости белорусского национального движения в Польше (1921 – 1939 гг.)”

Во II Речи Посполитой существовало достаточно много белорусских партий и организаций национальной направленности. Однако существенным влиянием в западнобелорусском, преимущественно крестьянском, обществе они не обладали. Особенно это было заметно на фоне деятельности представителей других национальных движений в межвоенной Польше – немецкого, литовского, украинского. Относительная слабость белорусского национального движения была обусловлена целым рядом фактором, порожденных социокультурными особенностями региона. В тезисной форме обозначим наиболее важные из них:

- отсутствие у белорусов собственной национальной мифологемы, к которой могли бы апеллировать представители белорусских организаций. Связь с Великим княжеством Литовским на часть исторического наследия которого, по праву претендуют белорусы, была слишком отдаленной во времени и малоактуальной для большинства населения региона;

- Западная Беларусь до вхождения в состав Польши долгое время (со времен третьего раздела Речи Посполитой в 1795 г.) пребывала в Российской империи, где жестко подавлялись любые намеки на рост национального самосознания. Со второй половины XIX в. в белорусском обществе активно насаждались идеи «западноруссизма», распространение которых существенно замедлило становление национального движения, его переход из культурнической в политическую фазу;

- незначительная прослойка в структуре западнобелорусского общества более 90% которого составляли крестьяне, национальной буржуазии и интеллигенции, т.е. тех социальных групп, которые в случае других меньшинств выступали главной движущей силой национальных движений. Многие представители интеллигенции, особенно в Полесском воеводстве, не идентифицировали себя как белорусов;

- крайне низкий уровень национального самосознания западнобелорусского крестьянства, феномен «тутейшности», что делало их легковосприимчивыми к коммунистической пропаганде и пассивными в борьбе за отстаивание собственных национальных прав;

- конфессиональная ситуация в крае при которой активную роль в национальном движении играли белорусы-католики, составлявшие меньшую часть населения региона, а православное большинство (около 75% населения региона) практически оказалось за его пределами;

- не способность большинства представителей национального движения эффективно сочетать в своих программах лозунги как национального, так и социально-экономического характера, что могло бы дать значительно большую социальную базу этим движениям. В пользу этого говорит и пример Белорусской крестьянско-рабочей Громады, которая за непродолжительное время своего существования (1925-1927 гг.) сумела привлечь в свои ряды около 100 тыс. жителей Западной Беларуси;

- отсутствие поддержки национального движения извне (СССР поддерживал только силы леворадикальной ориентации, отдававшие приоритет решению социально-экономических проблем над национальными проблемами, а Литва до момента решения вопроса о статусе Вильно).

Этот комплекс факторов обусловил относительно небольшое влияние национального движения на ситуацию в Западной Беларуси межвоенного периода. Однако даже в такой крайне неблагоприятной обстановке, представители белорусских партий и организаций внесли свой посильный вклад в борьбу с ассимиляцией белорусов, способствуя росту их национального самосознания.

Juraj Marusiak

“Białoruś i Słowacja – dwa nacjonalizmy z peryferji”

Wybór przypadków Słowacji i Białorusi jako przedmiotu analizy porównawczej jest uzasadniony względnie opóźnionym początkiem procesów odrodzenia narodowego w obu społeczeństwach. W porównaniu z sąsiednimi narodami odrębność narodowa, ale też uzasadnienie samego istnienia niepodległych państw słowackiego oraz białoruskiego była kwestionowana nie tylko przez państwa sąsiedzkie, ale również przez samych mieszkańców obu krajów. Pod tym względem w obu przypadkach mamy do czynienia ze społeczeństwami „pękniętymi”, przy czym linie podziału dotyczą najbardziej podstawowych zagadnień kultury politycznej, stosunku wobec państwowości narodowej jak i też przynależności cywilizacyjnej obu krajów.

Pod względem stosunku między narodem i państwem przez długi czas w nauce i w dyskursie publicznym miała zasadniczy wpływ dichotomia Hansa Kohna, który rozróżniał nacjonalizm zachodni, skupiający się wokół państwa, mającego jednak charakter liberalny i obywatelski, i nacjonalizm, rozpowszechniony w Europie środkowej i wschodniej, powstający na podstawie wartości etniczno-kulturalnych. Schematyczny charakter tego rozróżnienia krytykował np. czeski historyk Miroslav Hroch, politolog amerykański Taras Kuzio, jak i inni badacze z Europy Środkowej.

Słowacja i Białoruś są usytuowane na peryferiach cywilizacji, pojmowanych jako całości kompleksowe, ugruntowanej na podstawie przynależności do chrześcijaństwa zachodniego oraz wschodniego. Jeżeli w przypadku Białorusi ta granica przebiegała przez niniejsze terytorium państwowe i sama Białoruś była przedmiotem walk, które można było pojmować jako konflikty cywilizacyjne, dyskusja o cywilizacyjnej przynależności Słowacji wynikała raczej z subiektywnie określonych interesów politycznych elit słowackich i z wybranej taktyki postępowania na arenie międzynarodowej, zwłaszcza w drugiej połowie wieku XIX, niż z „obiektywnych” uwarunkowań, do których np. Huntington zalicza język, religię, zwyczaje czy instytucje czy też subiektywnym samookreśleniem mieszkańców tego kraju. Powstanie obu państw „narodowych” („nacjonalizujących”) odbyło się w warunkach rozpadu systemu komunistycznego jako projektu cywilizacyjnego z ambicjami uniwersalistycznymi i bloku sowieckiego jako projektu geopolitycznego. Ruchy narodowe w tych krajach na początku lat 90-tych XX wieku musiały również konkurować z wyzwaniami, wynikającymi z tego, że proces konsolidacji narodowej w większości krajów Europy, w tym również w państwach sąsiednich, był już zakończony. Z tego punktu widzenia znaczna część nowopowstałych państw „nacjonalizujących” stała przed wyzwaniem doganiania procesów modernizacji nie tylko technologicznej, ale też społecznej oraz politycznej.

Przedmiotem badawczym prezentowanego artykułu jest 1) analiza porównawcza procesów kształtowania tożsamości narodowej Słowaków i Białorusinów na tle buowania niepodległej państwowości „narodowej“ („nacjonalizującej“). 2) Na ile istnieje związku pomiędzy charakterem reżimu politycznego i procesem kształtowania tożsamości narodowej w obu państwach 3) Czy w wyniku polityki Aleksandra Łukaszenki został na Białorusi stworzony

nacjonalizm? 4) Jaki nacjonalizm będzie Białorusi potrzebny w przypadku upadku reżimu Łukaszenki?

Ryszard Radzik

“Białorusini na tle procesów narodotwórczych społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej”

Kierunek rozwoju nowoczesnych procesów narodotwórczych w naszej części kontynentu determinowany był realiami gospodarczymi, politycznymi i etniczno-kulturowymi jakie istniały tu w wieku XIX i pierwszych dwóch dziesięcioleciach XX. Istniejące wówczas państwa (Rosja i Niemcy), albo upadłe przed końcem wieku XVIII – Rzeczpospolita i Węgry – wytworzyły mniej lub bardziej jednorodne kulturowo (językowo) elity myślące w kategoriach narodu politycznego, ponadetnicznego – co zgodne było z ideami Oświecenia. Upadek Węgier i Rzeczypospolitej z jednej strony, a z drugiej rozpad układu stanowego, emancypacja ludności chłopskiej, szybko rozwijające się procesy industrializacji i urbanizacji wywołały procesy formowania się nowych wspólnot, w tym narodowych, w społecznościach etnicznych dotychczas pozbawionych (lub prawie pozbawionych) „własnych” elit. Dotychczasowe narody polityczne ewoluowały zarazem w kierunku kulturowych (etniczno-językowych). Proces przekształcania się zbiorowości etnicznych we „własne” narody nie miał charakteru koniecznego. Sprzyjało mu szereg czynników, bądź też ich słabość ograniczała możliwość zaistnienia nowych wspólnot. Białorusini korzystnie wyróżniali się na tle większości innych społeczeństw o – mówiąc językiem Józefa Chlebowczyka – niepełnej strukturze społecznej tym, iż stanowili zdecydowaną większość – zwłaszcza jeśli pominąć mniejszość żydowską – ludności kraju wyznaczonego granicami etnicznymi. Ludność niebiałoruska zamieszkiwała prawie wyłącznie stosunkowo niewielkie miasta, nie tworząc poza nimi znaczących swą wielkością zwartych obszarów zasiedlenia, co wyróżniało Białorusinów od Słowaków, Czechów, galicyjskich Ukraińców (także Ukrainy wschodniej i południowej) i do pewnego stopnia Litwinów (poza Żmudzią).

Pozostałe czynniki wyraźnie nie sprzyjały rozwojowi białoruskiego procesu narodotwórczego: bliskość językowa do rosyjskiego i polskiego, brak własnego szkolnictwa, słabość własnej tradycji państwowej (Wielkie Księstwo Litewskie było najczęściej utożsamiane z Litwinami), wrogi stosunek władz carskich do możliwości odrębnego od Rosjan zaistnienia narodowego, wysoki stopień analfabetyzmu, słabość procesów industrialnych i urbanizacyjnych, niedemokratyczny charakter Imperium Rosyjskiego. Te czynniki odróżniały zwłaszcza Białorusinów od Czechów, którzy zdaniem badaczy czeskich zaistnieli jako wyraźnie wykształcona wspólnota narodowa już w latach 70. XIX wieku. Zarazem jednak wraz z zakończeniem I wojny światowej poziom rozwoju narodowego Białorusinów i Słowaków był dość podobny. Co zatem spowodowało, że Słowacy związawszy się z Czechami byli w momencie uzyskania własnego, odrębnego państwa w 1993 roku w pełni ukształtowanym narodem, a wspólnotowe położenie Białorusinów było w 1991 roku znacząco różne? Dlaczego Litwini, uzyskawszy przed dwoma dziesięcioleciami niepodległość, szybko się zdemokratyzowali, przyjęli gospodarkę rynkową, przeprowadzili bolesne reformy i wstąpili do UE, podobnie jak Czesi, Słowacy, Polacy..., a Białorusini obrali inną drogę rozwoju? W jakim stopniu tłumaczy te procesy siła wspólnot narodowych społeczeństw położonych na zachód i północ od Białorusi i ich poczucie przynależności do Zachodu, a w przypadku Białorusinów poczucie związku w ramach wspólnoty nazywanej ostatnio *rusским mireм*, stalinowski totalitaryzm fizycznie niszczący białoruskie elity i siłą narzucane wartości sowieckie, znacznie wcześniej i w innych warunkach niż było to w republikach nadbałtyckich po 20 latach pełnej niepodległości? Jakie cechy charakteryzują zarazem tożsamość współczesnych Białorusinów, zwłaszcza na ich poziomie wspólnotowym?

Анатоль Трафімчык
“Стаўленне расійскіх бальшавікоў да беларускае дзяржаўнасці ў перыяд 1917 – 1939 гг.”

Бальшавікі ні ў самым пачатку, ні ў пазнейшыя часы не збіраліся даваць беларусам іх уласную дзяржаўнасць, але былі вымушаныя гэта зрабіць дзеля наяўнай геапалітычнай сітуацыі. Перш за ўсё Беларусь павінна была іграць ролю аднаго са звёнаў буфера ад капіталістычнага атачэння, а пасля мела стаць фарпостам па распаўсюджанню бальшавіцкай рэвалюцыі на Захад, пачынаючы з Польшчы.

Беларусь заўсёды разглядалася ў Крамлі як разменная манета, якой можна скарыстацца, зыходзячы з тактычных меркаванняў у кантэксце актуальных палітычных падзей, перш за ўсё ў Цэнтральна-Ўсходняй Еўропе. З другога боку, бальшавікі дэкларавалі ў нацыянальнай палітыцы сваё місіянерства, актыўна прапагандуючы такі пункт гледжання як унутры краіны, так і за яе межамі. Палітыка Крамля адносна Беларусі вызначалася перш за ўсё інтарэсамі СССР на міжнароднай арэне і польскім фактарам, але ніяк не інтарэсамі ўласна Беларусі.

Пасля заключэння Рыжскай мірнай дамовы кіраўніцтва СССР не адмаўлялася ад планаў вяртання ў склад сваёй дзяржавы земляў былой Расійскай імперыі. Дзеля гэтага Польшча ў міжваенны перыяд ніколі не выпадала з поля зроку савецкага кіраўніцтва. У гэтай сувязі практычна заўсёды існавалі і адпаведныя планы, вялося абмеркаванне гэтай тэма. Па абодва бакі мяжы працавала ўзмоцненая прапаганда ідэі аб’яднання Беларусі на савецкай аснове.

Спрыяльны момант, а менавіта яго чакала Масква, настаў летам 1939 г., калі Германія і СССР падзялілі сферы ўплыву. Шляхам падзелу тэрыторыі Польшчы Беларусь была аб’яднана шляхам далучэння Заходняй Беларусі да БССР, пры чым быў разыграны спектакль “вызвалення” і легітымізацыі савецкай улады. У той жа самы час была мяжа заставалася закрытай да пачатку нямецка-савецкай вайны, што рабіла нацыянальна-інтэграцыйны складнік акцыі фармальнасцю. У дадзеным выпадку гэта акцыя стала шырмай для рэалізацыі экспансіянісцкіх планаў Крамля. Адразу пасля яе правядзення пачалася апэратыўная саветызацыя інкарпараванай тэрыторыі, у ходзе якой на ёй змаглі фармальна пусціць карані і ўмацавацца асноўныя сацыяльныя інстытуты савецкай улады, дастаткова зладжана запрацаваць таталітарная машына.

Нягледзячы на папярэднія тэзісы, належыць прызнаць, што падзеі 1939 г. былі ўсё ж крокам наперад у развіцці дзяржаўнасці Беларусі і яе цэласнасці, аднак за гэта беларускі народ заплаціў надта вялікую цану. Сучасныя межы Беларусі набыла дзеля выкарыстання беларускага фактара савецкім кіраўніцтвам ў якасці сродку ажыццяўлення сваёй міжнароднай палітыкі. Клопат жа пра беларускую дзяржаўнасць як такую ніколі не быў для Масквы хоць бы ў нейкай ступені вызначальным.

Iurii Chainskyi
“Polityka Wielkiej Brytanii a Francji co do kwestii wilenskiej w ciagu wojny polsko-radzieckiej 1920-1921”

Wielka Brytania i Francja, jako czołowe mocarstwa europejskie po 1918 r., odgrywały ważną rolę w trakcie kształtowania granic odnowionego państwa Polskiego. Kwestia granic Polski miała bezpośredni wpływ na sytuację geopolityczną na kontynencie.

Rozpatrzenie kwestii granic polskich na pokojowej konferencji w Paryżu w latach 1919-1920 zaświadczyło kardynalnie o różnych planach sojuszników co do Polski i jej roli w ich koncepcjach polityki zagranicznej. Francja rozpatrywała Polskę jako wariant tradycyjnej przeciwwagi Niemcom we Wschodniej Europie, a Wielka Brytania - jako stworzenie «małej» Polski, co nie łamałoby korzystnej dla Londynu "równowagę sił" na kontynencie.

Nie zważając na znaczną uwagę uczestników konferencji w Paryżu do problemów terytorialnych Polski, większość z nich pozostała otwarta. Bardziej skomplikowany wśród nich był problem ustalenia jej granic wschodnich, co było powiązane z nierozstrzygniętą kwestią rosyjską.

Kłaski kontrrewolucyjnych sił Rosji w roku 1919, kryzys ekonomiczny oraz interes w stabilizowaniu sytuacji, zmuszały sojuszników do zaczenia agresywnej polityki co do Rosji Radzieckiej. Zresztą, Wielka Brytania i Francja miały sporo tu rozchodzeń się, a zatem i w pytaniu wschodnich granic Polski, trudność sytuacji wokół których potwierdzała deklaracja od 8 grudnia 1919 r. o ustaleniu cząstkowej wschodniej granicy.

Wtenczas, Polskie ziemie były okupowane na sto kilometrów na wschód od tej linii, lecz żaden z uczestników konferencji w Paryżu nie zaproponował wywiezienia polskiego wojska stamtąd, rozumiejąc, że trafi pod kontrolę bolszewików. Za odmowę sojuszników przedłużono interwencję wojskową w Rosji, rozwiązanie tego pytania zależało od polsko-radzieckiego przeciwstawiania się.

Polska, która była zmuszona uwzględnić na ogłoszoną Ententą zasadę etniczną przy wyznaczeniu swoich granic północnych, zachodnich i południowych, przeprowadzała całkiem inną politykę na wschodzie. Wśród politycznych kręgów istniały dwie główne koncepcje co do granic wschodnich – koncepcja inkorporacyjna R. Dmowskiego i koncepcja federacyjna J. Piłsudskiego. W ogóle, obie koncepcje miały jeden cel - dołączyć znaczną część ziem litewskich, białoruskich i zachodnioukraińskich, i różniły się tylko metodami jej osiągnięcia.

Jeszcze jesienią roku 1918 polscy politycy deklarowali gotowość uznania niezależnej Litwy, ogłoszoną 16 lutego 1918 r., w jej etnicznych zasięgach, do których zaliczały Żmudź i północną część gubernii suwalskiej. Natomiast Wilno uważali za część Polski. Początek wyprowadzenia wojsk niemieckich z regionu, które zostawały gwarantem obrony istnienia Białoruskiej Republiki Ludowej i Republiki Litewskiej od pretensji polskich, pozwoliło wojskom polskim 31 grudnia 1918 r. zająć Wilno.

Ingerencja Armii Czarowej w walkę za Litwę i Wilno, i oświadczenie G. Cziczierina od 7 stycznia 1919 r. o uznaniu niepodległości Litwy i Białorusi wносиło rolę czynnika ideologicznego w problem ustalenia granic polsko-litewskich. Jednocześnie, natarcie bolszewików nadawało Warszawie możliwość schować swoją ekspansję za formułowaniem "walka z bolszewizmem", które były zrealizowane 19 kwietnia 1919 r., kiedy wojska polskie po raz drugi zajęły Wilno, a rząd litewski przejechał do Kowna.

Będąc urodzonym Wileńszczyzny J. Piłsudski nazywał Wilno "kluczem do Litwy i Białorusi". Właśnie ono stało się przedmiotem największych sprzeczek między stronami, które bazowały swoje wymagania na zasadach historycznych i emocjonalnych, przecież Wilno było jak historyczną stolicą Litwy, tak i symbolem siły RzeczyPospolitej. Niemieckie dane od 1916 r. wskazują, co w mieście mieszkało 50,3 % polskiej ludności, 43,3 % - żydowskiej i 2,6 % - litewskiej.

Interes Paryżu i Londynu do Litwy, ze względu na jej znaczenie strategiczne - styk byłych wpływów niemieckich i rosyjskich, przekształcało ten konflikt na główną kwestię regionu. Paryż sceptyczny odnosił się do istnienia Litwy jako słabego i proniemieckiego państwa. Był on jednak przed dylematem - poprzeć Polskę czy obronić interesy białej Rosji. Zresztą, J. Clemenceau zgodził się na wspólny występ z Londynem w pytaniu znajdowania kompromisu między Litwą i Polską.

Natomiast Foreign Office pochylało się do czwartego wariantu memorandum A. Balfoura od 18 października 1918 r., w którym chodziło się o uznaniu niepodległości państw bałtyckich i możliwej ich federacji z państwami skandynawskimi. Ona musi byłaby stanąć dla Londynu kanałem handlowym do Rosji i nie dopuściłaby Moskwę do Bałtyka i Niemiec.

Kluczową rolę w dalszych rozwiązaniach sprawy wileńskiej doprowadziła wojna polsko-radziecka 1920-1921 i konferencja sojuszników w Spa, które skorzystały się krytycznym stanem Polski w wojnie. 10 lipca 1920 r. Wł. Grabski był zmuszony pogodzić się na oddanie Wilna Litwie i na przyszłe rozwiązanie jego losu mocarstwami. Jednak 12 lipca 1920 r. w Moskwie

między Rosją Radziecką i Litwą był podpisany układ, który udzielał ostatniej Wilno, Grodno i Suwalki.

Przemiana sytuacji na froncie i odrzucania wojsk radzieckich za Niemen znów zaktualizowały pytanie przynależności Wilna. Rolę pośredników w tych sprawach wzięły na siebie francuskie misje w Warszawie i Kowno. Londyn w całości podtrzymywał Litwę i zrealizował presję na Paryż i Warszawę, szantażując pierwszą możliwością aktywnego finansowego wsparcia niemieckiego przemysłu, a drugim groził odwołaniem swojego posła z Warszawy w przypadku nowego zachwytu Wilna.

Rokowania, które odbyły się 16-18 września 1920 r. w Kalwarii co do linii demarkacyjnej zakończyły się niepowodzeniem. 20 września 1920 r. Rada Ligi Narodów postanowiła, że Wilno musi należeć Litwie, a ziemie na wschód od jego - przejść pod kontrolę Ligi Narodów. Realizacja tych działań polegała na komisję kontrolną Ligi Narodów.

Rząd Polski starał się zainteresować Paryż polską własnością na Litwie, której zagrażała konfiskata, a także możliwością przekazania Litwie Kłajpedę, w zamian za ich odmowę od Wilna. MSZ Polski uważało tę propozycję korzystną dla Francji, przeciw "jeśli by Anglicy zlikwidowali swoje wpływy w Gdańsku na korzyść Polski, a Francuzi - swoje wpływy w Kłajpedzie na korzyść Litwy, wtedy nareszcie odbyłoby się zrównywanie wpływów brytyjskich i francuskich na Bałtyku". Zresztą, żadna ze stron nie pogodziła się na taką wymianę.

Rokowania Polsko-Litewskie w Suwałkach (30 września - 7 października 1920 r.), za pośrednictwem Ligi Narodów, świadczyły, że oni mieli na celu tylko schować polskie przygotowywania do realizacji faktów dokonanych. 7 października 1920 r. w Suwałkach było podpisano umowę wojskową, za którą Litwa przyznawała linię demarkacyjną od 8 grudnia 1919 r. i zostawiła na stronie Polski 34 % gubernii suwalskiej, Lidę i Orany. Jednocześnie, władza litewska nie pogodziła się na przeprowadzenie plebiscytu w Wilnie, który faktycznie okazywał się nieosłoniętym z południa od agresji ze strony Polski. Po uzgodnieniu umowy o preliminarjnym pokoju w Rydze i ustępstw Litwy w Suwałkach, całe argumenty Polski co do zagrożenia ich lewej flance odpadły.

Paryż zaproponował znacznie łatwiejszą wersję idei G. Curzona w przypadku zachwytu Wilna. Wspólna nota sojuszników J. Piłsudskiemu od 7 października 1920 r. zaznaczała, że ugody zawarte w Spa są aktualne, lecz bez wspomnienia o możliwych sankcjach przeciw Polsce w przypadku okupacji miasta.

Za dzień do wprowadzenia umowy, 8 października 1920 r. dywizja na czele z oficerem L. Żeligowskim przecięła linię demarkacyjną i zajęła Wilno. 12 października 1920 r. on stanął na czele Litwy Środkowej, jako niezależnego państwa. Warszawa dystansowała się od tej akcji. Mimo to, wszyscy byli przekonani, że za nią stał J. Piłsudski, który dopiero z czasem to uznał.

Akcja L. Żeligowskiego miała rezonans. Quai d'Orsay było podrażnione nią, ponieważ ona mogła wywoływać niepożądane dla Paryża działania z boku Londynu, w szczególności, w sprawie przyszłego plebiscytu w Górnym Śląsku. Dlatego, MSZ Francji starało się niedopuszczyć pogorszenie stanowiska Polski na arenie międzynarodowej oraz możliwego wzmocnienia niemieckich czy rosyjskich pozycji na Litwie. Dlatego Paryż poparł wersję Warszawy, że L. Żeligowski działał samodzielnie, i proponował odłożyć wszystkie działania co do Polski.

W dzień podpisania umowy o preliminarjnym pokoju w Rydze, mocarstwa skierowały notę J. Piłsudskiemu, w której tylko wypowiedział się protest co do zawarcia umowy pokojowej z bolszewikami i ich oburzenie z powodu zachwytu Wilna, a posły brytyjski i francuski oświadczyły, że gwarantowanie Litwinom prawa do posiadania ich stolicą - było pytaniem "lojalności i mądrości politycznej". W demarche wyraźnie widocznie, że Zachód powiązywał sprawę Wilna z rokowaniami w Rydze.

20 października 1920 r. E. Canera ogłosił "Instrukcję po litewskim pytaniu", w której podtrzymywała się idea stworzenia federacji polsko-litewskiej i przeprowadzenia plebiscytu w Wilnie. Ze względu na nieprzewidywalne skutki dymisji J. Piłsudskiego i interes w szybkim uregulowaniu konfliktu, który osłabiał "strefę sanitarną", sojusznicy pogodzili się z tym dokonany fakt.

29 listopada 1920 r. między przedstawicielami Litwy Środkowej Kowno, za pośrednictwem Ligi Narodów, był zawarto rozejm i określono linię demarkacyjną. Jednocześnie, oni nie potrafili wyznaczyć zasięgów terytorium na której, według decyzji Ligi Narodów, powinien odbyć się plebiscyt. 2 marca 1921 r. po kilku rundach bezskutecznych rokowań Rada Ligi Narodów przekazała sprawę specjalnej podkomisji na czele z P. Hymanssem.

Główne wysiłki Francji, która była zmuszona zrezygnować z wsparcia idei interwencji do Rosji, teraz były skierowane na stworzenie sojuszu polsko-bałtyckiego, który powinien być razem z Małą Ententą i sojuszem Polsko-Rumunią ze jednej strony izolować Rosję Radziecką, a z innej- trzymać pod kontrolą Niemiec i stworzyć polityczną przeciwagę Wielkiej Brytanii i USA.

Londyn, ze względu na podpisaną ugodę handlową z Moskwą, stał jeszcze więcej zainteresowany na przekształcenie Krajów Bałtyckich na drogę tranzytową do Rosji. Oprócz tego, uwzględniając koncepcję równowagi w Europie, w Londynie negatywnie odnosiły się jak do działań Francji po stworzeniu bloku polsko-bałtyckiego, tak i rozpatrywały wszelkie konflikty w Europie jak niepożądane. Więc, sojusznicy, wychodząc z własnych interesów, spełniali sporo wysiłków do rozstrzygnięcia tego konfliktu wokół Wilna.

W lutym 1921 r. między E. Sapegą i F. Berthele omawiał się projekt federacji Litwy i Litwy Środkowej, który przewidywał stworzenie dwóch kantonów- wileńskiego kowińskiego. Jednak, strony nie były przygotowane do kompromisu. Dlatego, Quai d'Orsay Foreign Office, które podtrzymywały ideę stworzenia federacji między Polską i Litwą, uważały za potrzebne odciągnąć podjęcie decyzji.

18 marca 1921 r. był podpisany Traktat Ryzki, który ukończył wojnę polsko-radziecką 1920-1921. Według jego, Polska otrzymywała ziemie Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi, co składało 180000 km² terytorium na wschód od "linii Curzona". Jednocześnie, bolszewicy oświadczyli o swoim nie zainteresowaniu co do Wilna.

Więc, okres wojny polsko-radzieckiej 1920-1921 miał istotny wpływ na przebieg kwestii wileńskiej i granic polsko-litewskich. Zawarcie Traktatu Ryzkiego, które doprowadziło do przynajmniej tymczasowej normalizacji sytuacji w sprawie wschodnich granic Polski, nie poznało się na ostatecznym rozwiązaniu losu Wilna. Owa kwestia wyraźnie demonstruje pierwotność własnych narodowych interesów Francji i Wielkiej Brytanii przy kształtowaniu polityki co do konfliktu polsko-litewskiego i wojny polsko-radzieckiej, które rozpatrywały się nierozdzielnie. Wyróżniamy dominujący wpływ kwestii rosyjskiej na kształtowanie polityki Londynu i Paryżu co do Wilna, która demonstruje lekceważenie zasadą etniczną i prawem narodów na samookreślenia, i ich wyrywkowe stosowanie w zależności od koniunktury politycznej i ekonomicznej.

Alena Markova

“The Belarusians as a nation? „The Belarusization case“ in 1920s and the issue of national identity”

To a foreign observer the situation in contemporary Belarus may seem puzzling. We encounter national nihilism, absence of Belarusian language in public sphere and in the everyday life of Belarusians, low social status of the Belarusian language, its non-prestige, refusal of Belarusian national identity, which would be based on culture, history and above all on the language itself as the priority national/state language, continuing processes of Russification. An insight into the historical context and its analysis may help us reveal the roots of this situation.

This paper will therefore deal with a diachronic analysis and assessment of the most important attempt at creating a national identity and speeding-up the formation of Belarusian nation and its social structure, which was undertaken in the 1920s. Even though unique in itself, such a process is not solitary in the post-soviet territory.

The paper will analyze the newly offered Belarusian identity and the ways of constructing and promoting this Belarusian national project (under the then used names of *Belarusization* and *indigenization* [*korenizace*]) based on the Belarusian language, i. e. a “H-language” (Fishman) alternative to the Russian, and at the same time of the reasons behind the failure of the project, which echoes in Belarus of today.

The following questions will be examined: What impact and contribution has had the Belarusization project on the current situation in Belarus? Why is it Belarus which has to cope with these problems? What influence has the soviet politics had on the formation of national identity and to what consequences has it lead? Why wasn't the Belarusization (nationalization) project successful and why has it not made right in the majority of Belarusian society? And why was the national project of creating a prestigious language and identity alternative to the Russian a failure? Why didn't the intensive processes of formation of nation in the early 20th century lead to a stabile national identity on the foundation of identification with a cultural and historical heritage in today's Belarus? Why didn't the Belarusian language become the symbol of national identity and statehood and yet might have / may be substituted in this role by the Russian language? What are the reasons that the Belarusian society is so easily open to a Russification? These questions are still very actual and the answers to them may prove to be crucial for deciding a direction of the future political and public development of Belarus. By analyzing the historical background of this for the post-soviet territory typical situation, its most distinct expression being the Belarusian example, we may contribute to revealing the cause of these problems. It means offering a historical perspective of answering the questions regarding the issues like why does in the up-to-date Belarusian society prevail a civil identity based on an identification with the state, i.e. in the sense of a civil, not cultural nation (Herder) and at the same time regarding the easily sustainable power of pro-Russian non-democratic political regime, or regarding the implicit acceptance and inclination to Russification processes of the majority of the Belarusian society.

Яанна Бернатовіч

“Беларуская інтэлігенцыя ў кантэксте даследванняў інтэлігенцыі іншых культур Еўропы”

1. Інтэлігенцыя ў Еўропе. Польшкая і расейская інтэлігенцыя. Іх уплыў на фармаванне беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі.
2. Інтэлігенцкія каштоўнасці – першыя спробы вызначэння (Максім Багдановіч, нашаніўскі перыяд).
3. Тоеснасць інтэлігенцыі – пачуццё місіі, адказнасці за лёс нацыі, ідэя службы грамадству, бескарыслівая дзейнасць дзеля суполнасці.
4. Адметнасці беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі ў часы II Рэчы Паспалітай

Анатоль Сідарэвіч

“Рэгіянальнае супрацоўніцтва вачамі беларускіх сацыялістаў: гістарычны аспект”

Кожная партыя, паколькі яна прэтэндуе ў будучыні на ўладу, павінна мець візію месца сваёй нацыі і краіны сярод іншых нацый і краін.

Беларуская Сацыялістычная Грамада выступала за ажыццяўленне сацыялістычных каштоўнасцяў, але найбліжэйшымі мэтамі ставіла звяржэнне – “разом з пролетаріатам усіх народаў Расейскага Государства” – самадзяржаўя. Выказваючыся ў праграме 1903 г. за тое, “каб усе народы мели як найбольшу свабоду”, БСГ жадала здабыць для свайго

народа “незалежную рэспубліку дэмакратычную”. Пры гэтым БСГ выступала за роўныя правы ўсіх народнасцяў, якія жывуць на адной зямлі.

Шлях да незалежнасці Беларусі не мог быць наўпроставы. Таму ў другой праграме партыі (1906 г.) утрымліваецца патрабаванне аўтаноміі Беларускага краю з соймам у Вільні. У час рэвалюцыі 1905–1907 гг. у дакументах БСГ сустракаюцца і іншы лозунг. Так, у пракламацыі ад 1 лістапада 1905 г. утрымліваецца заклік “Хай жывець народны сход Литвы и Беларусі ў Вільні!”, а ў пракламацыі “Товарышчы работнікі!” (снежань 1905 г.) напісана: “...дабывацца самоупраўлення, аўтаноміі для нашай Беларусі и Литвы”. І тлумачыцца, чаму Беларусі і Літве патрэбны агульны сойм.

Перад сусветнай вайной “краёўства”, якое апелывала да вопыту сужыцця народаў Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага, набыло пэўны распаўсюд, а на пачатку 1916 г. у Вільні нараджаецца шляхетная ўтопія незалежнай Канфедэрацыі Вялікага Княства Літоўскага, аўтарамі якой браты Іван і Антон Луцкевіч ды Юргіс Шаўліс.

Канцэпцыя незалежнай Беларуска-Літоўскай дзяржавы зведала цягам 1916–1917 гг. дзве мадыфікацыі.

Разам з тым у чэрвені 1916 г. Антон Луцкевіч абгрунтоўвае канцэпцыю Злучаных Штатаў ад Балтыйскага да Чорнага мора, паводле якой на захадзе былой Расійскай імперыі, паміж Расіяй і Польшчай мелася б паўстаць садружнасць незалежных Беларуска-Літоўскай дзяржавы, Украіны і Латвіі (аўтар называў яе Курляндыйяй).

У 1918 г. аднаўляе незалежнасць Польшча, якая адразу ж уступае ў канфлікт з суседзьмі – Беларуссю, Літвой, Украінай і Чэхіяй. На пачатку 1920 года Антон Луцкевіч піша пра магчымасць новай сусветнай вайны і пра тое, што Польшча стане ахвярай Расеі і Нямеччыны. Каб пазбегнуць гэтага, Польшчы належала знайсці паразуменне з краінамі рэгіёну – ад Фінляндыі да Югаславіі. З гэтых адасобленых земляў, на думку Луцкевіча, павінен паўстаць моцны, звязаны супольнасцю інтарэсаў комплекс дзяржаў. Аднак польскія палітыкі мелі ў той час іншы пункт гледжання на праблему бяспекі сваёй краіны.

Такім чынам, на пачатку 1920 г. беларускія сацыялісты бачылі будучыню Беларусі ў цесным саюзе дзяржаў Цэнтральна-Усходняй Еўропы – ад Балтыкі і да Чорнага і Адрыятычнага мораў.

Панэль 4.2. Ідэя нацыі: асэнсаванне і пераўладкаванне супольнасці

Сяргей Токць

“Міф супольнага паходжання ў нацыянальнай ідэі беларусаў і народаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы”

Міты супольнага паходжання з’яўляюцца важным чыннікам нацыятворчых працэсаў. Падобныя міты маюць практычна ўсе нацыянальныя і этнічныя супольнасці. Аднаны трактуюць легендарныя паданні аб сваіх пачатках як метафару, сымбалічную версію ўласнай гісторыі, іншыя даслоўна вераць у рэальнасць апісаных у мітах здарэнняў і робяць з гэтага высновы на будучае. Важнейшай функцыяй мітаў аб уласным паходжанні з’яўляецца канстытуяванне і кансалідацыя этна-нацыянальнай супольнасці. Гэтыя міты могуць шматразова тварыцца нанова і выклікаць бурныя спрэчкі, як сярод гісторыкаў, так і шырокіх пластоў насельніцтва, якое часта шчыра верыць у іх рэальнасць.

У сваім выступленні мы ставім задачу разгледзець спецыфіку паўставання і развіцця мітаў аб супольным паходжанні беларусаў, іх ролі ў беларускім нацыятворчым працэсе.

Міты аб супольным паходжанні эпохі Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай. Міт аб рымскім паходжанні літвінаў. Сармацкі міт. Русінскі міт.

Міты аб супольным паходжанні беларускай шляхты ў XIX ст. Першыя міты аб супольным паходжанні беларусаў як этнамоўнай супольнасці. Міт аб супольным паходжанні беларусаў у «Расказах на беларуском наречии». Міт аб супольным паходжанні беларусаў у тэкстах дзеячоў беларускага Адраджэння пачатку XX ст.

Праблемы даследавання этнагенэзу беларусаў у савецкія перыяд. Сучасныя дыскусіі вакол мітаў аб супольным паходжанні беларусаў.

Варвара Кухоренко

“Степан Радич: между крестьянским популизмом и хорватским национализмом в Королевстве СХС”

В 1904 г. выходцы из бедной крестьянской семьи братья Антун и Степан Радичи стали создателями абсолютно новой политической организации — Хорватской народной крестьянской партии (ХНКП). Несмотря на то, что до смерти Антуна в 1919 г. братья все политические вопросы решали сообща, с первого дня существования партии ее председателем являлся младший брат — Степан. Со временем он стал не только признанным лидером данной организации, но, пожалуй, единственным представителем всего хорватского народа в Королевстве сербов, хорватов и словенцев.

Политическая деятельность в Королевстве СХС в 1918–1928 гг. возвела нашего героя на югославский политический Олимп. Недаром сам он стал считать себя представителем всего хорватского народа. Перед нами уникальный случай, когда политик, говоря это, не кривил душой, а констатировал реальное положение вещей. Радич был одним из тех политиков, которые неустанно трудились на ниве формирования хорватской нации. Хорватская крестьянская партия смогла стать организацией, объединившей хорватов из всех регионов.

Политик, которого обвиняли в популизме, оказался лучшим персонажем для создания членской базы партии. Там, где необходимо было решать вопросы в приватной беседе, Степан Радич подходил мало. Собеседники пребывали в ужасе после подобных встреч и недоумевали, как этот брызжущий слюной и лезущий прямо в лицо человек может вести за собой целый народ. Магия Радича действовала как раз на большую аудиторию. На многолюдных сборищах, когда и нужен был не столько ритор, сколько популист, нашего героя принимали на ура.

Кроатисты до сих пор не могут сойтись не только в анализе доктрины Хорватской крестьянской партии, но и решить, а существовала ли она в принципе? Теоретические построения нашего героя за его бурную политическую биографию сменились несчетное количество раз. Мы обратим внимание на *пацифизм* хорватского крестьянского движения. Этот принцип, пожалуй, является единственным незыблемым тезисом, своеобразным стержнем идеологии партии. Твердое соблюдение этого принципа, на наш взгляд, является одним из основных достоинств доктрины Радича. Его можно обвинять во многих грехах, но удерживание ментально не толерантного хорватского народа в трудный и противоречивый для него межвоенный период в рамках миролюбивой политики, было неоспоримой заслугой нашего героя.

«Политики-клоуны» регулярно появляются то в одном, то в другом государстве. Причем именно в наши дни, когда практически любая аудитория жаждет шоу во всех его проявлениях, возникновение подобных персонажей абсолютно востребовано. Даже серьезные политики стараются разбавлять свою речь сленгом, даже нецензурными словами, чтобы возбудить интерес электората и, как следствие, поднять свой рейтинг. Степану Радичу не приходилось идти на подобные уловки. Его поведение было обусловлено особенностями характера и абсолютно не нуждалось в корректировке.

Аляксандр Смалянчук
“Краёвая ідэя і беларускі нацыянальны рух у Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд (1920-1930-я гг.)”

Makoto Hayasaka
“Idea krajowości w refleksji historycznej. Analiza porównawcza”

Niewątpliwie najważniejszymi wydarzeniami politycznymi końca XX wieku były rewolucje demokratyczne w krajach Europy wschodniej oraz rozpad Związku Sowieckiego. Umożliwiły one wejście Polski i krajów nadbałtyckich do Unii Europejskiej. Wraz z upadkiem monolinialnej ideologii marksist-leninowskiej, ujawniła się zapomniana idea krajowców, stojąca na gruncie spuścizny historycznej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Gruntowna zmiana orientacji historycznej wymaga rozważenia jeszcze raz historii danego regionu. Ich pojęcie krajowości jest zasadniczym kluczem do analizy struktury danego społeczeństwa. Pojęcie to obejmuje dość szeroki zakres rozważań : historycznych, socjologicznych, etnologicznych, a nawet politycznych, itd. W związku z tym analizę można prowadzić w kilku płaszczyznach : po pierwsze, odmienna interpretacja ideowa w kontraście do interpretacji marksist-leninowskiej lub narodowo-wyzwoleńczej, opartej na walkach klasowych ; po drugie, odniesienia do endeckiej historiografii, czyli polityki polonizacyjnej w okresie międzywojennym ; po trzecie, aktualność idei wspólnoty narodów danego społeczeństwa, zamieszkujących wspólny teren, na zasadzie różnorodności kulturowej, które ideowo urzeczywistniają obecną Unię Europejską ; po czwarte, przeprowadzenie analizy porównawczej wobec projektu wspólnoty narodów Dalekiego Wschodu.

Warto również wziąć pod uwagę propozycję krajowców, uszanować lokalną kulturę, propagować oświatę wśród mieszkańców wsi, poprawiać warunki życia ludności, dążyć do demokratyzacji. Zadania społeczne są, jak się wydaje uniwersalne i kojarzą się z poglądami myślicieli japońskich, jak Inazou Nitobe (1862-1933) i Kunio Yanagida (1875-1962), założycieli naszej etnologii. Pod ich redakcją wychodziło w 1907 roku czasopismo pt. *”Studia krajowe”*. Ich idea krajowa została zaakceptowana dopiero w latach 1980-tych w naszym kręgu akademickim i próbowano łączyć nauki historyczne z etnologią pod wpływem francuskiej szkoły historycznej *„Annales”*. Ich ideę krajową można zastosować też do rozwiązywania współczesnych problemów, między innymi skażenia środowiska i zanieczyszczenia przyrody. Co więcej, warto zwrócić uwagę na wielki wpływ Inazou Nitobe na pokojową politykę Ligi Narodów, którą prowadził zwłaszcza będąc wice-przewodniczącym Ligi Narodów w latach 1920-27. Jego działalność dyplomatyczna kojarzy się z dążeniami Michała Romera na arenie międzynarodowej. Można zastosować podobną strategię do stworzenia wspólnoty Dalekiego Wschodu na wzór Unii Europejskiej. Pomimo, że Wielkie Księstwo Litewskie nie istnieje, to jego spuścizna historyczna przekazuje nam żywe wzorce ideowe.

Аляксандр Пагарэлы
“Маральная супольнасць: Канструіраванне беларускай ідэнтычнасці у дыскурсе прэсы БХД.-БНА і заходнебеларускае сялянства (1920-я-1939 гг.)”

Працэс фарміравання элементаў палітычнай і нацыянальнай свядомасці сярод сялянскіх масаў багаты на супярэчнасці і мае няроўную траекторыю. Сялянства не знікла з гістарычнай сцэны Усходне-Цэнтральнай Еўропы і не трансфарміравалася ў першай палове 20 ст. у якасна іншы клас ці не змяніла свайго характару, як патрабаваў бы нарматыўны працэс пераходу да рынкавага капіталізму і пераходу да дэмакратыі (Moore 1966[1991]). Яно засталася значным сацыяльным чыннікам у палітычных жыцці краінаў

рэгіёна. Першая Сусветная вайна разбурыла імперыі, якія кантралявалі рэгіён цягам папярэдніх стагоддзяў. Уплыў гэтай падзеі на сялянскія грамадствы—а пад сялянамі тут мы будзем разумець групу несамадастаткаваага аграрнага насельніцтва—меў вялізарны характар. Вайна, рэвалюцыі, масавыя недабраахвотныя перамяшчэнні нанеслі вялізарныя эканамічныя страты, быў вялікім і псіхалагічны стрэс ад вайны (Токць 2007, Gatrell 1999). Аднак беззапярэчна адным з яе вынікаў было вызваленне каласальнай сацыяльнай актыўнасці гэтай перыферычнай групы, якая стала заяўляць свае палітычныя і эканамічныя правы (Verend 1998).

Землі, якія адышлі да адроджанай Польскай дзяржавы і дзе пражывала аграрнае ў сваёй абсалютнай большасці беларускае насельніцтва, цягам 1914-1921 гг. былі альбо бліжэйшым тылам альбо тэатрам баявых дзеянняў. Эвакуацыя, змены розных акупацыйных рэжымаў прынесьлі з сабою не толькі непасрэдняе разбурэнні. Інтэнсіўнасць, хуткасць і разбуральнасць гэтых падзеяў выклікалі, паводле словаў Нэльсана Манрыке, спешнае паскарэнне гістарычнага часу (Mallon 1995). Распад традыцыйных інстытутаў не стварыў вакуум. Новыя палітычна-сацыяльныя дактрыны—нацыяналізм і камунізм, а таксама рэлігійныя плыні—евангельскі пратэстантызм—паасаобку, альбо ўзаемадзейна прапаноўвалі свае інтэрпрэтацыі рэчаіснасці, вырашэння вострых праблемаў. Сучасныя гэтым падзеям назіральнікі часта адзначалі, што новыя ідэалогіі ў той ці іншай ступені імкнуліся скрыстацца ці нават аднавіць тыя традыцыйныя інстытуты і элементы вясковай культуры, якія памаглі б здабыць сімпатыі вясковага насельніцтва (Obrebski 2007).

Вясковае насельніцтва Заходняй \Беларусі ніколі перад гэтым не было пад такім інтэнсіўным уздзеяннем новых ідэяў, не здабывала столькі інфармацыі, якая не паходзіла зсярэдзіны яго непасрэднага атачэння. Новыя ідэі павінны былі падавацца ў выглядзе старых зразумелых ісцінаў. Яны павінны былі быць часткай пэўнага цэлага—комплексу правоў, якімі валодае кожны незалежна ад таго, якое месца той ці іншы селянін займае ў вясковым соцыюме. Беларускае рысціянскае дэмакраты, якія сфармулявалі ядро сваіх ідэалагічных пастулатаў падчас вайны і пасля яе, выкарыстоўвалі друк у якасці прынцыповага інструменту распаўсюджвання сваіх поглядаў апрача непасрэдных выступленняў перад рознымі сялянскімі аўдыторыямі (Пазыняк 2003). Натуральнасць гэтых правоў (на зямлю, на ўжыванне беларускай мовы ў дзяржаўных установах і органах самакіравання, навывкладанне ў школе на роднай мове) акрэслівала іх маральны характар.

Канфесійныя, узроставыя, маёмасныя, лакальныя і іншыя адрозненні, якія захоўваліся на вёсцы, на думку, хрысціянскіх дэмакратаў можна было пераадолець у выніку не столькі адномомантавага акту барацьбы, колькі пэўнай практыкі. Людзі, якія пагаджаліся з гэтымі яўнымі ці няўянымі пастулатамі, былі сябрамі своеасаблівых маральных супольнасцей, узаемадзейна якіх адбывалася праз сымбалічную публічную сферу, створаную друкаванымі выданнямі.

Алена Дзмітрук

“Механізм паланізацыі сялянскага насельніцтва Палесся ў праектах партый урадавай арыентацыі”

Праекты партый урадавай арыентацыі (Беспартыйны блок супрацоўніцтва з урадам маршала Ю. Пілсудскага (ББ) і Лагер Нацыянальнага Аб’яднання (ЛНА) у сферы грамадска-гаспадарчай працы — важныя крыніцы, якія ва ўмовах правядзення скрытай палітыкі ўлад дазваляюць зразумець мэты дзейнасці ўрада Рэчы Паспалітай Польшчы ў 1926—1939 гг. на Палессі. Перад ББ на Палессі была пастаўлена мэта ўцягнуць сялянскія масы ва ўрадавыя арганізацыі, а ЛНА перайшоў да іншай фазы — звязвання сельскага насельніцтва з польскай дзяржаўнасцю.

Метадам працы для ББ вызначана рацыянальнае ўдасканаленне арганізацыі вытворчых груп і грамадскае выхаванне. У рамках Палесскай ваяводскай арганізацыі блока ў 1933 г. распрацавана арганізацыйная форма працы ўрада на Палессі ў гаспадарча-грамадскай галіне — павятовыя сельскагаспадарчыя саюзы. З аднаго боку, яна адпавядала патрабаванням урада — ахоплівала ўвесь комплекс сельскагаспадарчых праблем ваяводства, аб'ядноўвала ўвесь спектар грамадска-гаспадарчых арганізацый, была фінансава самадастатковай. З другога, улічвала мясцовыя асаблівасці ваяводства і дазваляла ўцягнуць у арганізацыю шырокія масы сялян, забяспечвала кіраўнічую ролю палякаў праз апору на спаланізаванае самакіраванне і кантроль над грамадска-гаспадарчымі працамі старастаў. Працягласць выхаваўчага ўздзеяння на сялянскае насельніцтва забяспечана праз вызначэнне крыніц фінансавання арганізацыі, дакладнае размеркаванне функцый паміж рознымі ўстановамі.

Недахопам знойдзенай ББ формы стала парушэнне адзінства пабудовы адміністрацыі, грамадскіх арганізацый ў дзяржаве як цэласці. У ходзе рэалізацыі праекта прыйшлі да высновы, што ступень уплываў на масы, незалежна ад канкрэтных сельскагаспадарчых акцый, залежыць ад актыўнасці лідараў; а кансалідацыя разнородных элементаў — ад старасты. Далейшая эвалюцыя створанай сістэмы назіраецца ўжо ў рамках другой урадавай партыі.

Палескае аддзяленне акруговай сельскагаспадарчай секцыі ЛНА захавала знойдзеную ў рамках ББ арганізацыйную форму, але перамясціла яе на ўзровень гміны, што дазваляла прасунуць працу ўрада ўглыб грамадства. Пры вызначэнні новай мэты — звязванне сялянскага насельніцтва з польскай дзяржаўнасцю — аўтаматычна змяніўся склад партыі (толькі палякі) і метады. Ім стала распаўсюджанне прац над павышэннем культурна-гаспадарчага ўзроўня сельскага насельніцтва Палесся і грамадскае выхаванне.

Праблему паланізацыі гаспадарчага жыцця Палесся ЛНА прапаноўваў вырашаць праз каардынацыю польскіх сіл, іх рацыянальны падзел. У выніку размеркавання функцый у галіне культурна-гаспадарчых прац сярод сялянскага насельніцтва кіраўнічую ролю надалі прафесійнаму самакіраванню, каардынацыю польскіх сіл і сродкаў павінны былі забяспечыць павятовыя сельскагаспадарчыя камісіі на чале са старастай, а непасрэдную працу сярод насельніцтва выконвалі гмінныя сельскагаспадарчыя саюзы.

Фактычна быў створаны механізм уздзеяння на масы, які абапіраўся на ўніфіцыраваныя прававыя нормы і знешне не адрозніваўся ад агульнапольскага, але на Палессі па іншаму былі размеркаваны функцыі паміж элементамі дзяржаўнай сістэмы. Галоўны цяжар прац сярод насельніцтва быў пакладзены не на дабраахвотныя грамадскія арганізацыі, а на органы тэрытарыяльнага самакіравання.

Алег Латышонок **“Міф “тутэйшых”**

“Тутэйшыя” з'яўляюцца на злome XIX і XX стст. у літаратурна-этнаграфічных апісаннях Літвы і Беларусі. Гэтая з'ява, здаецца, датычыла перш за ўсё каталіцкага насельніцтва Віленшчыны, якое мяняла мову часам праз адно пакаленне. На пачатку XX ст. даследчкі ў некаторых вёсках зафіксавалі даволі незвычайную з'яву: дзяды гаварылі па-літоўску, бацькі - па-беларуску, а моладзь - па-польску.

Тутэйшасць набывала часам і грамадскую каштоўнасць. Прыхільнікі захавання даўніх парадкаў, парушаных мадэрнізацыяй і русіфікацыяй (ці паланізацыяй), выступалі за тутэйшасць, каб кансерваваць іх стан. Вельмі відавочнае гэта ў творчасці Францішка Багушэвіча.

На вышэйшым грамадскім узроўні маем дачыненне са свайго роду ідэалагізаванай “тутэйшасцю” у форме “краёвасці”. Існаванне нацыяў краёўцамі не адмаўлялася, але згодна гэтай ідалогіі ўсе яны павінны весці мірнае сужыццё ў сваім Краі.

Мадэрнізацыйныя працэсы, у тым ліку "нацыяналізацыя" людю, хаця і запавольненыя, усё-ткі ішлі няўмольна наперад, у тым ліку і на заходніх і паўднёвых акраінах беларускай этнаграфічнай тэрыторыі. Школьныя перапісы на Беласточчыне на пачатку XX ст. паказваюць, што насельніцтва, якое падчас усерасійскага перапісу 1897 г. улады запісалі маларусамі (г. зн. украінцамі), цяпер ужо запісваецца беларусамі. Тое самае на Заходнім Палессі, дзе перад Першай сусветнай вайной ужо амаль усе прызыўнікі дэкларавалі беларускую нацыянальнасць.

Нечаканы рэцыдыў "тутэйшасці" адбыўся ў 1930-я гг. на Заходнім Палессі ў тадышніх межах Рэспублікі Польшча. Перапіс 1931 г. выявіў каля 700 тысяч "тутэйшых", перш за ўсё ў межах палескага ваяводства. Тымчасам падчас папярэдняга польскага перапісу насельніцтва гэтага ваяводства падавала або беларускую (на тэрыторыі беларускага Палесся), або украінскую (на ўкраінскім Палессі) нацыянальнасць. Вынікі перапісу на столькі супярэчылі наяўнасці, што ніколі не былі апублікаванымі па водле адміністрацыйных адзінак. Безумоўна, сотні тысяч "тутэйшых" існавалі толькі на паперы, паколькі былі выдумкай польскіх уладаў.

Нягледзячы на ўсю фантастычнасць, прыдуманая польскімі ўладамі "тутэйшыя"надалей бытуюць у літаратуры, у тым ліку навуковай, фармуючы перакананне ад надзвычайнай адсталасці беларусаў.

Роман Шиженский

“Мистическое язычество русского диссидентства (попытка интерпретации)”

В настоящее время духовное поле России, помимо «стандартного набора» мировых религий и деноминаций, включает в себя и ряд мировоззренческих новшеств. К последним следует относить феномен современного русского язычества, представленного рядом направлений. Одним из наиболее неоднозначных курсов, выбранных последователями русского языческого эпохе, следует признать националистический. Для данного течения характерен ряд особенностей, среди которых решающее значение имеют следующие: длительность существования (с 70-х г. XX в.) и синкретизм с политическими течениями. Сорокалетний период развития в советской и постсоветской системе, ярко выраженная, не смотря на смену политического курса, оппозиционно-идеологическая платформа выделили из массы языческих прозелитов диссидентов-индивидуалов с определённой, не характерной ни для одной из известных идеолого-религиозных практик и политических течений, программой мировосприятия. Мистическая основа диссидентства, включившая в себя и западноевропейский, и восточный опыт, нашла наиболее законченное выражение в концепции бывшего политического заключённого, языческого отшельника А.А. Добровольского (Доброслава).

Андрей Киштымов

Владас Станкявичус и “Судьбы народов России”

Биография Владаса Станкявичуса (он же - Владимир Бенедиктович Станкевич, он же - Владас Станка) выглядит достаточно неординарно даже на фоне весьма стремительных мировых политических карьер XX столетия. Уроженец «западных окраин» Российской империи (он родился 4 января 1884 г. в Биржае, Ковенской губ.), он учился в гимназиях Риги и Петербурга и окончил юридический факультет Петербургского университета (1908). Позднее стал там же приват-доцентом. Занимал видное место в политической жизни России: народный социалист, трудовик, секретарь фракции трудовой группы в III Государственной думе. После Февральской революции вошел в Исполком

Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов. В апреле избран в бюро Исполкома, работал в его военном отделе. В мае 1917 стал начальником кабинета военного министра А. Ф. Керенского, в июне назначен комиссаром Временного правительства на Северном фронте, в конце сентября — комиссаром Временного правительства в Ставке Верховного главнокомандующего в Могилёве при начальнике штаба генерале Н. Н. Духонине. Именно в Беларуси он встретил известие об Октябрьском перевороте в Петрограде. После 1917 в антибольшевистском подполье, с 1919 - в эмиграции. С августа 1919 четыре года прожил в Берлине, основал просуществовавшую год политическую группу «Мир и труд». В 1922 переехал в Каунас. С сентября 1923 доцент, позднее профессор Литовского университета, заведующий кафедрой уголовного права. в 1944 эмигрировал в Германию. Один из основателей и президент (1948-1949) Балтийского университета в Германии. В 1949 г. переехал в США, занимался научными исследованиями в Библиотеке Конгресса в Вашингтоне. Сотрудничал в американских русских изданиях «Новый журнал» и «Новое русское слово», а также в многотомной «Литовской энциклопедии» («Lietuvių enciklopedija»), издававшейся с 1950-х в Бостоне. Умер 25 декабря 1968 г. в Вашингтоне.

Владимир Станкевич - автор многочисленных и разнообразных по тематике работ на русском, литовском, немецком, английском языках — от научно-популярной биографии Д. И. Менделеева и обзоров динамики мировой экономики до критики экзистенциализма и трактата о корнях зла. Он выработал своеобразную систему историософских, геополитических и этико-гуманистических воззрений. Его «Воспоминания, 1914 - 1919 гг.», вышедшие в 1920 г. в Берлине, являются одним из ценнейших источников по истории революции 1917 года. В следующем году там же было издано его исследование «Судьбы народов России: Белоруссия. Украина. Литва. Латвия. Эстония. Армения. Грузия. Азербайджан. Финляндия. Польша.» (Берлин: изд. И.П. Ладыжникова, 1921. – 373 с.). Белорусский сюжет этой книги занимает почти три десятка страниц (с. 20-47). Автор приводит этнографическую карту Беларуси по Карскому, широко использует статистические материалы, показывает весьма основательное знакомство с историческими и политическими реалиями Беларуси. Несомненный интерес представляют такие параграфы белорусской главы, как «Исторические судьбы Белоруссии», «Белорусское движение на русской почве», «Идея белорусской автономии», «Культурная работа. «Наша Нива». Отдельные параграфы посвящены историческим и политическим аспектам взаимоотношений белорусов с немцами, литовцами и поляками.

Концептуальное значение имеет и работа «Динамика мировой истории» (Париж, Берлин: 1934. - 243 с.), вышедшая в преддверии Второй мировой войны

Научное и политическое наследие Владимира Станкевича в современной Беларуси практически неизвестно. Между тем, многие его наблюдения и выводы, сделаны почти столетие назад, и сегодня звучат весьма актуально. Например, тезис о «располячивании Польши» в XIX – начале XX в. как факторе национальных движений на землях бывлой Речи Посполитой.

Панэль 4.3. Гісторыя супольнасцяў і эканамічная гісторыя

Андрэй Буча

“Беларуская дыяспара ў Чэхаславакіі”

У сваім дакладзе (у выпадку прыняцця да ўдзелу ў канферэнцыі) хачу разгледзець (калі будзе дазваляць час) наступныя пытанні:

- 1) умовы развіцця дыяспары (“Руская акцыя” чэхаславацкага ўрада, эміграцыйная палітыка Чэхаславакіі, дзейнасць Лігі Нацый у адносінах да эмігрантаў, сацыяльна-прававы статус эмігрантаў);
- 2) працэс фарміравання дыяспары (прычыны эміграцыі, шляхі і спосабы папаўнення дыяспары, праца па арганізацыі пераезду беларусаў у Чэхаславакію);
- 3) характарыстыка колькаснага, сацыяльнага, канфесійнага складу, адукацыйнага ўзроўню, ступені нацыянальнай самасвядомасці прадстаўнікоў беларускай дыяспары;
- 4) унутраная структура дыяспаральнай супольнасці - асноўныя накірункі, асаблівасці, этапы, характар і вынікі дзейнасці беларускіх арганізацый, як агульнаэмігранцкага значэння, так і салоўна-карпаратыўнага характару;
- 5) альтэрнатывы палітычнага развіцця Беларусі, сфармуляваныя прадстаўнікамі дыяспары, і іх патэнцыйныя перспектывы;
- 6) эвалюцыя і матывацыя ідэйна-палітычных пазіцый эмігрантаў у пытанні практычных адносін да Савецкай Беларусі і праекты іх вяртання на Радзіму;
- 7) спробы аб’яднання дыяспары, патэнцыял, перадумовы і цяжкасці дадзенага працэсу, яго вынікі;
- 8) уплыў беларускага нацыянальнага руху і савецкай ідэалогіі на існаванне беларускай дыяспары ў ЧСР.

Томаш Блашчак

“Палітычная арыентацыя беларускай дыяспары ў Літоўскай Рэспубліке (1918-1940)”

Суіснаванне многіх народнасцяў і польска-беларускіх рэлігій прывяло да выпрацоўкі спецыфічнай культурнай традыцыі, сфармаванай пад уплывам двух буйных цывілізацый: усходняй (візантыйска-рускай) і заходняй (лацінскай). Абшары польска-беларускага пагранічча для многіх народаў былі месцам кшталтавання іх культурнай тоеснасці, а талеранцыя была адной з яе асноўных элементаў. Культура, сфармаваная пад уплывам рэлігійных і нацыянальных адрозненняў, укаранілася ва ўсіх формах побыту мясцовага насельніцтва і паўплывала на культурнае аблічча сучасных жыхароў Беласточчыны, Гарадзеншчыны ці Віленшчыны. Падобныя адносіны да рэлігійных правоў, з характэрнай адкрытасцю і талерантнасцю паўплывалі на захаванне сучасных беларусаў і палякаў па абодвух баках дзяржаўнай мяжы. Адсутнасць выразных рэлігійных канфліктаў, як тое здараецца ў іншых рэгіёнах Цэнтральна-Усходняй Еўропы, складае не толькі спецыфіку польска-беларускага пагранічча, але падае добры прыклад жывой традыцыі даўняй Рэчы Паспалітай – айчыны многіх народаў і веравызнанняў.

Андрэй Мастыка

“Беларускі студэнцкі асяродак ва ўніверсітэце Стэфана Баторыя ў міжваеннай Вільні”

Рэфэрат для выступлення будзе прысвечаны асвятленню месца і ролі беларускіх студэнтаў і, ў прыватнасці, студэнцкіх арганізацый Віленскага ўніверсітэта Стэфана Баторыя (УСБ) ў беларускім нацыянальным руху ў міжваенны перыяд. Менавіта беларуская студэнцкая моладзь гэтага ўніверсітэта сталася рухавіком развою беларускага руху ў тагачаснай Вільні і Заходняй Беларусі ўвогуле.

У гэтым даследаванні мы паспрабуем аднавіць партрэт студэнта-беларуса тае пары. На падставе асабістых спраў студэнтаў, якія захаваліся ў архіве УСБ, магчыма будзе прадставіць агульны вобраз беларускага студэнта. Таксама паспрабуем вызначыць якасны

і колькасны склад беларусаў, якія навучаліся ў Віленскім універсітэце, будуць прыведзеныя адпаведныя статыстычныя дадзеныя.

Ва УСБ беларускія студэнты выявілі сваю актыўнасць па сродкам дзейнасці студэнцкіх арганізацый і навуковых таварыстваў. Намі будзе зроблена спроба аднавіць гісторыю ўзнікнення і развіцця органаў самаарганізацыі беларускіх студэнтаў УСБ. Будуць разгледжаныя формы арганізацыі грамадскай, асветніцкай і навуковай дзейнасці студэнцкіх таварыстваў. Таксама паспрабуем устанавіць значэнне і месца студэнцкага руху ў грамадска-палітычным жыцці беларусаў у тагачаснай Вільні. Бясспрэчна, існавала залежнасць студэнцкага асяродку ад знешніх палітычных чыннікаў, уплыў розных палітычных сіл, якія існавалі ў беларускім грамадстве на дзейнасць студэнцкіх арганізацый.

Значная увага у дадзенай працы будзе прысвечана Беларускаму студэнцкаму саюзу (БСС), які з'яўляўся самай значнай і самай трывалай беларускай арганізацыяй, праіснаваўшы да моманту скасавання самога універсітэта. За гады свайго існавання БСС ператварыўся ў сапраўдны цэнтр згуртавання беларускай студэнцкай моладзі, з'яўляўся уплывовай моладзевай арганізацыяй, каторая была неад'емнай часткай руху нацыянальнага. Студэнцкі саюз, дзякуючы свайму чалавечаму і інтэлектуальнаму патэнцыялу, меў вялікае значэнне для развіцця беларускім нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі увогуле. Моладзевы рух, як найбольш актыўная плынь беларускага грамадства, з'яўлялася крыніцай сілкавання для беларускіх партый і арганізацый, якія імкнуліся заручыцца падтрымкай студэнцкай моладзі, пашыраючы на яе свае ўплывы. БСС быў школай грамадскай і палітычнай дзейнасці для многіх маладых дзеячаў. З'яўлялася кузняй кадраў для беларускіх нацыянальных сілаў.

Варта зацеміць, што на працягу свайго існавання БСС заставаўся самастойнай арганізацыяй, якая вяла сваю асобную унутраную і знешнюю палітыку. Саюз заўсёды меў уласнае прадстаўніцтва на грамадскай і на палітычнай ніве. Беларускімі студэнтамі былі сфармуляваны свае ўласныя ідэалы, сфармавана была свая традыцыя. Асобна трэба вылучыць дзейнасць БСС накіраваную на кансалідацыю моладзевых сілаў Заходняй Беларусі і эміграцыі і усенацыянальнае аб'яднанне, не зважаючы на палітычныя арыенціры, і памкненне Саюза да выхаду на міжнародную арэну, што вылучала БСС сярод большасці астатніх тагачасных беларускіх арганізацый, якія на той час былі раз'яднаныя вузкапартыйнай дзейнасцю і не мелі прадстаўніцтва на міжнародных форумах.

Вольга Мярчук

“Міжваенная эміграцыя з Заходняй Беларусі ў краіны Паўднёвай Амерыкі”

З 1925 г. у выніку абмежавальнай эміграцыйнай палітыкі ЗША і Канады эміграцыйныя патокі з Заходняй Беларусі пачынаюць накіроўвацца ў краіны Паўднёвай Амерыкі. Найбольш распаўсюджанымі паўднёваамерыканскімі краінамі эміграцыі былі Аргенціна, Бразілія, Уругвай, Парагвай, Перу, Чылі. Асаблівае месца сярод краін Паўднёвай Амерыкі належыла Аргенціне. Імклівая эміграцыя ў гэтую краіну тлумачылася ліберальна-прагрэсіўнымі адносінамі да імігрантаў. У эміграцыйнай палітыцы Аргенціны галоўным з'яўляўся эміграцыйны закон ад 19 снежня 1876 г., які рэгуляваў працэсы і механізмы эміграцыі.

Эміграваць у Аргенціну дазвалялася розным катэгорыям насельніцтва (рабочым-рамеснікам, настаўнікам, земляробам і асобам іншых спецыяльнасцей) ва ўзросце да 60 гадоў. Для актыўнага ажыццяўлення падрыхтоўкі і транспарціроўкі беларускіх эмігрантаў у Баранавічах існавала аргенцінскае консульства. Масавая эміграцыя беларусаў у Аргенціну прывяла да таго, што найбольш шчыльная канцэнтрацыя заходнебеларускіх эмігрантаў назіралася ў калоніях Буэнас-Айрэса, Місіёнэса, Чако, Мендоза, Рыа Негро,

Фармоса, Карэнтаса. Адною з найбольш распаўсюджаных правінцый Аргенціны, куды актыўна эмігравала насельніцтва Заходняй Беларусі, з'яўлялася Кардоба.

З 1924 г. эміграцыя ў Бразілію была абмежавана ўрадавымі пастановамі. У перыяд сусветнага эканамічнага крызісу эміграваць у Бразілію маглі толькі вызначаныя бразільскімі эміграцыйнымі ўладамі катэгорыі насельніцтва. Толькі ў 1934 г. парламент Бразіліі прыняў эміграцыйны закон «Quota Act» аб максімальнай гадавой квоты эмігрантаў. Пікам антыэміграцыйнай палітыкі быў дэкрэт ад 4 мая 1938 г. Эміграцыйнае заканадаўства Уругвая было падобным на бразільскае.

Эміграцыя насельніцтва з Заходняй Беларусі ў Бразілію і Уругвай у пачатку міжваеннага перыяду значных маштабаў не набыла. Толькі ў 1924–1930 гг. адбылося павялічэнне колькасці заходнебеларускіх перасяленцаў. У 1927 г. польскім ўрадам было падпісана пагадненне з урадам штата Сан-Паўлу, а ў 1929 г. Варшаўскае эміграцыйнае таварыства атрымала канцэсію на каланізацыю 50 тыс. га зямлі ў штаце Эспірыту-Санта. Найбольш распаўсюджанымі штатамі Бразіліі, куды накіроўваліся перасяленцы з Заходняй Беларусі, былі Панама, Сан-Паўлу, Рыа-дэ-Жанейра, Рыа-Грандзі-ду-Сул, Эспірыту-Санта, Мінас-Жарас, Санта-Катарына.

Эміграцыйная палітыка парагвайскіх улад мела шмат падобных рыс з аргенцінскімі эміграцыйнымі законамі, а ў 1930-х гг. насіла абмежавальны характар.

Адзінкавыя выпадкі эміграцыі назіраліся ў Чылі, Перу і Венесуэлу. Аднак распрацоўка эміграцыйнай заканадаўчай базы з гэтымі дзяржавамі не была завершана ў сувязі з пачаткам Другой сусветнай вайны.

У паўднёваамерыканскіх краінах умовы працаўладкавання і сацыяльнай адаптацыі эмігрантаў былі даволі складанымі: эмігранты не валодалі мясцовай мовай, не ведалі законаў, назіралася адсутнасць элементарных палітычных правоў і адарваннасць ад рабочага класа. Дадзеныя акалічнасці ўплывалі на цяжкае становішча эмігрантаў, асабліва на працягу першых гадоў побыту. Нярэдка здаралася так, што частка перасяленцаў доўгі час не маглі знайсці працу, вынікам чаго было папаўненне маргінальных сацыяльных слаёў грамадства.

Ihor Czornowol

“The “Polish-Lithuanian-Byelorussian-Ukrainian Brotherhood” in the Agricultural Institute in Dublany (1885-1889)”

The subject of the study is the student underground organization of the Agricultural Institute in Dublany (*Wyższa Rolnicza Szkoła*, Dublany was a suburb of Lviv\Lwów in the Habsburgian Galicia) in 1886-1889. While this circle is known as the “Polish-Lithuanian-Byelorussian-Ukrainian Brotherhood” in the Ukrainian historiography, the Polish historians treated it as the one of the circles of the “Union of the Polish Youth “Zet” (*Związek młodzieży polskiej “Zet”*, founded in 1886 in Warsaw). This study is the continuation of my previous researches published in Ukrainian (in cooperation with Pavlo Čornovol, “І.Франко, М.Павлик і “Союз польської молоді “Зет” у Дублянах”, *Іван Франко – письменник, політик, громадянин. Матеріали міжнародної наукової конференції, Львів, 25-27 грудня 1996р.*, Львів, 1998, р.78-83) and Byelorussian (І.Чорновол, “Польская і ўкраінская політычныя доктрыны 1870-1890 гадоў. Параўнальны аналіз. Генезіс супрацоўніцтва польскіх нацыянал-демократаў з украінцамі”, *Край*, №3-4, Магілёў, 2002). While in these two previous texts I focused on the Polish influences on the Ukrainian nationalism, now I would like answer the question why the students featured also “Byelorussian” in the denomination of their organization and whom were the bearers of this early Byelorussian nationalism? Because all known members of the organization arrested by the Austrian police in 1889 and removed from the Agricultural Institute in 1890, were not from Byelorussia but from Galicia and Russian.

Ukraine, the strict answer is impossible. But it is possible in the form of the hypothesis.

In the course of the investigation the Austrian police detained also Boleslaw Wyslouch (1855–1937), co-editor of the daily “Kurjer Lwowski”. Another Wyslouch, Mieczyslaw, was a student of the Agricultural Institute in 1889-1892. Born in Byelorussian village Sacha (*Саша*), powiat Dorohoczyn, B.Wyslouch came to Lviv in 1885 and could transfer there also his sympathy to the Byelorussian people. As the majority of the liberal and leftist Polish politicians of this period did, he imagined the future Polish state as the federative union. While being in Byelorussia, he was detained by the czarist police for three years in Warsaw Citadel for socialist propaganda in Polock and Sankt-Petersburg. After his arrival to Lviv B.Wyslouch made acquaintance with Ivan Franko and Mykhailo Pavlyk, the protagonists of the Ukrainian socialist movement, and strongly influenced their political views. Owing to B.Wyslouch, I.Franko also entered editorial board of the “Kurjer Lwowski”. So, taking into consideration the friendly cooperation among B.Wyslouch and I.Franko, B.Wyslouch also could inspire him and M.Pavlyk to write the federalist political programs for the student circle in Dubliany. Written in 1885, both documents were published by M.Pavlyk in 1911 (М.Павлик, «Перспект діяльності «Польсько-литовського-українсько-білоруського братства», I.Franko, “Zarys programu działalności “Rusko-Polsko-Litewsko-Białoruskiej Spółki Wydawniczej”, *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом*, том VI, Чернівці, 1911). These documents were one of the first political programs featured also Byelorussian political aspirations.

Вольга Сабалеўская

“Габрэйская супольнасць Беларусі ў прававой прасторы Расійскай імперыі (канец XVIII – 1 палова XIX стагоддзя)”

На працягу апошняй чвэрці XVIII - першай паловы XIX стагоддзя габрэйская супольнасць Расійскай імперыі складала асаблівую прававую групу са спецыфічным юрыдычным статусам. Прычынамі вылучэння гэтай часткі падданных у асаблівы стан былі:

- 1) адсутнасць папярэдняга вопыту кіравання габрэямі ў якасці падданных расійскай манархіі;
- 2) юрыдычная традыцыя Рэчы Паспалітай, “габрэйскае заканадаўства” якой было ўзята за ўзор у Расіі;
- 3) адсутнасць імкнення да асіміляцыі ў габрэйскім асяроддзі мяжы аселасці;
- 4) яскравая культурна-рэлігійная адметнасць габрэйскай супольнасці.

Гэтыя абставіны абумовілі ўнікненне асобнай плыні ў праве Расійскай імперыі – “габрэйскіх законаў”, прадпісаных адметнай сацыяльнай групе. Габрэі Расійскай імперыі былі трапна названы праз гісторыка XIX стагоддзя Іллю Аршанскага “паўграмадзянамі», - падданымі з абмежаванымі грамадзянскімі правамі, рэалізацыя якіх была мажлівай на вызначанай тэрыторыі – у мяжы габрэйскага аселасці. Галоўнай мэтай заканадаўчай працы ўраду стала ліквідацыя асаблівага стану яўрэйскай супольнасці і ўключэнне яе ў расійскае грамадства шляхам асіміляцыі ў мэтах забеспячэння лаяльнасці гэтай часткі падданных.

У свядомасці расійскай палітычнай эліты апошняй трэці XVIII - першай паловы XIX стагоддзя існавала перакананне ў адвечнай варажасці яўрэяў да хрысціян і верагоднасці вядзення імі шкодніцкіх дзеянняў супраць «карэннага насельніцтва краю». Таму задачай расійскага заканадаўства адносна яўрэяў стала дасягненне пэўнага прававога ідэалу: асіміляваны, эмансіпаваны, уніфікаваны падданы.

Расійскія заканадаўцы прапанавалі габрэйскай супольнасці ўключэнне ў сістэму агульнарасійскіх саслоўяў, адпавядаючых іх маёмаснаму стану, коштам адмовы ад нацыянальнай самабытнасці, што сустракала ў гэтым асяроддзі непрыманне і адпор. У выніку стваралася сітуацыя латэнтнага канфлікту паміж габрэйскім насельніцтвам і ўладамі, якія да таго ж злаўжывалі гвалтоўнымі, жорсткімі мерамі, што нярэдка суправаджалася перагібамі на месцах. Вынікам стала недасягненне мэты заканадаўства.

Стваралася згубнае, непрадуктыўнае становішча, пры якім абодва бакі ўзаемадзеяння неслі страты, а габрэі Беларусі de facto заставаліся сэгрэгаванай групай.

Vital Harmatny

“Przeprowadzenie komasacji na ziemiach Zachodniej Białorusi w latach 1921–1939”

Po Pierwszej wojnie światowej (1914–1918) i wojnie Polsko-bolszewickiej (1919–1921) rolnictwo na tych terenach znajdowało się w zaniedbanym stanie. Przed władzami polskimi powstała kwestia rolnictwa. Od rozwiązania tej kwestii zależał los całego Państwa Polskiego. Przed 1921 r. w skład II Rzeczypospolitej weszły ziemie należące przed Pierwszą wojną światową do Imperium Rosyjskiego, Niemiec i Austro-Węgier. Te ziemie bardzo się odróżniały sytuacją ekonomiczną, polityczną i społeczną, potencjałem dla dalszego gospodarczego rozwoju.

Szczególnie zaniedbanym był stan rolnictwa w 1921 r. na terenie Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy należącym przed wojną do Imperium Rosyjskiego. Spowodowane to było zachowaniem zacofania i przeżytków z czasów feudalnych i pańszczyźnianych. Głównym przeżytkiem były tak zwane „wąskie pasy”, gdy chłopci posiadali kilka niewielkich oddalonych jedna od drugiej działek.

Przed 1921 r. w Zachodniej Białorusi istniało 349 239 samodzielnych chłopskich gospodarstw z działkami do 50 ha posiadających 2 392 388 ha ziemi. Około 207 900 zachodniebiałoruskich gospodarstw były „wąskopasowe”. We wschodnich województwach II Rzeczypospolitej blisko w 40% gospodarstw szerokość działek składała od 1 do 2 m, a w 14% gospodarstw mniej, niż jeden metr.

Dla zlikwidowania „wąskich pasów” i ułatwienia życia miejscowej ludności polskie władze przeprowadzały według ustawy z dnia 31 lipca 1923 r. komasację, czyli połączenie chłopskich działek w jedną działkę i przeniesienie tam domu i zabudowań gospodarczych. W taki sposób tworzone na tych terenach chutory.

Przed przeprowadzeniem komasacji władze miejscowe składały plan robót, zawierały poprzednią domową o terminach, procesie robót, opłacie pracy z chłopami i ziemierzem. Podczas przeprowadzenia chutoryzacji chłopci zwykle musieli płacić za komasację każdego hektara w zależności od jakości ziemi od 14 do 20 złotych, a prócz tego pokrywali koszty projektów, przeprowadzenia melioracji i przeniesienia dróg, koszty utrzymania specjalistów.

Warto zaznaczyć, że koszty przeprowadzenia komasacji i przeniesienia zabudowań na nowe miejsca były dość wielkie, więc nie wszyscy zachodniebiałoruscy chłopci mogli je pokryć. Dla przyspieszenia chutoryzacji wydano 14 stycznia 1927 roku wspólne rozporządzenie Ministerstwa Rolnych Reform oraz Ministerstwa Finansów o udzieleniu pomocy chłopom przenoszącym się na chutory.

Łącznie w latach 1921–1939 na terenie Zachodniej Białorusi przez polskie władze stworzone zostało około 259 300 gospodarstw chutorskich, których powierzchnia wynosiła 1 900 000 ha. Dzięki przeprowadzeniu komasacji oszczędzano czas dla uprawy ziemi, chłopci dostali możliwość powiększenia ilości bydła, powiększyły się również wskaźniki urodzajności ziemi. Komasacja sprzyjała rozpowszechnieniu zorientowanych na rynek gospodarstw fermerskich i zatwierdzeniu w rolnictwie Zachodniej Białorusi stosunków kapitalistycznych.

Віктар Кахновіч

“Спроба пераадолець балоты: гаспадарка графіні Н.А. Бабрынскай у маёнтку Заказель на Берасцейшчыне мяжы XIX - XX стст.”

Фамільныя маёнткі Заказель і Белін вядомага зямянскага роду Ажэшак у Кобрынскім пав. у снежні 1893 г. набыла графіня Надзея Аляксандраўна Бабрынская. Яна займела 11612,85 дзес. за 540 тыс. руб., з якіх запазычанасць Ажэшак банку складала 197

тыс. руб. З апрай на дакументы фонду Бабрынскіх Расійскага дзяржаўнага гістарычнага архіва быў прасочаны далейшы лёс маёнтка.

Мяркуем, што набытак графіні быў, насамрэч, не вельмі ўдалы. Так, высветлена, што па стану на 1 ліпеня 1895 г. нарахоўваецца валавы даход па маёнтках Заказель – Белін у 33,72 тыс. руб., а выдаткаў – 70,35 тыс. руб. Усю розніцу графіня Бабрынская пакрывала за кошт прыцягнення асабістых сродкаў. Асабліва вялікімі былі выдаткі на будаўніцтва і рамонт будынкаў у маёнтках, што сведчыла аб занядбанасці апошніх ад часоў валодання Ажэшак. Ускосна падцвярджае гэтае назіранне і той факт, што графіні давлялося ўзяць на сябе выплату кантрыбуцыйнага збору з маёнткаў Заказель і Белін за 1893 г., што складаў адносна невялікую суму ў 1477,42 руб. Апрача таго, з лістоў памочніка ўпраўляючага да графіні ў лістападзе 1911 г. і ў кастрычніку 1912 г. бачна, што мясцовасць была балоцістай і неспрыяльнай: бульба псавалася на палях, а жывёла амаль уся перахварэла ў 1911 г. нейкім «ящером».

З часам сітуацыя ў гаспадарцы графіні Бабрынскай змяняецца, дзякуючы наладжанню дастаткова вялікай вінакурні (у 1910 г. буйнейшая на Палессі з аб'ёмам вытворчасці ў 200 тыс. руб. і 39 рабочымі) і рэктыфікацыйнага завода ў маёнтку Заказель. Як вынік, у 1897 г. даходы (88,1 тыс. руб.) пераўзышлі выдаткі (87,7 тыс. руб.), прычым продаж гарэлкі складаў звыш 80 % ад усіх паступленняў валодання Заказель-Белін. Акрамя таго, у графіні былі цагельны і два лесаспільныя заводы, паравы млын і невялікае прадпрыемства па вырабу масла. Гаспадарка перапрацоўвала ўласную сыравіну, а таксама набытую ў суседніх маёнтках. Разам з тым, эканомія займала, па стану на 1895 г., толькі 794 дзес. Невысокай была ў палескіх маёнтках і ўраджайнасць: на 1895 г. нарахоўваецца сярэдняя ўраджайнасць збожжавых культур у 10 ц./га, бульбы – 95 ц./га. Высвятляецца, што занядбанасць гаспадаркі, якая была ўспадкавана Н.А. Бабрынскай ад ранейшых уласнікаў, пераадолець не ўдалося. Патрабаваліся капіталаўкладанні, якіх у новай гаспадыні, відаць па ўсім, у дастатковай колькасці не знайшлося. Як вынік – валоданне ўжо ў 1894 г. у чарговы раз патрапіла ў залог, і над маёнткамі графіні ў Кобрынскім пав. увесь час вісела пагроза публічнага продажу з-за хранічных нявыплат па пазыках. Хутка яна страціла маёнткі.

Ігар Мельнікаў

“Аспекты сацыяльна-эканамічнай гісторыі Беларусі 1861-1914 гг. у працах польскіх гісторыкаў нацыянал-дэмакратаў перыяду II Рэчы Паспалітай”

Гістарычная навука міжваеннай Польшчы развівалася хуткімі тэмпамі. Даследчык польскай гістарыяграфіі А. Грабскі адзначаў, што падзеі 1918 г. аказалі значны ўплыў на польскую гістарычную навуку. Адраджэнне незалежнасці Польшчы стварыла зусім новыя, непараўнальна лепшыя ўмовы для развіцця навуковых інстытутаў у краіне. Як можна зразумець, з'яўленне новых вышэйшых навучальных устаноў сапраўды станоўча паўплывала на развіццё польскай гістарычнай навукі.

Трэба аднак падкрэсліць, што тагачасная польская гістарыяграфія знаходзілася пад значным уплывам дзяржаўнай ідэалогіі. Як адзначаў Я. Мірановіч, польскія гісторыкі часта павінны былі ахвяраваць гістарычнай аб'ектыўнасцю і рабіць акцэнтны ў сваіх працах так, як гэтага патрабавала палітыка. Трэба падкрэсліць, што ў міжваеннай Польшчы існавала некалькі гістарыяграфічных накірункаў, якія фарміраваліся пад уплывам ідэй палітычных рухаў і партый, адным з галоўных сярод якіх быў менавіта нацыянал-дэмакратычны, які ў значнай ступені фарміраваўся пад уплывам ідэй Рамана Дмоўскага.

Сярод яго прадстаўнікоў трэба вылучыць прафесара Ягелонскага ўніверсітэта Ул. Канапчынскі, які быў першым галоўным рэдактарам Польскага біяграфічнага слоўніка, а таксама глыбока цікавіўся гісторыяй еўрапейскага парламентарызму і аспектамі

сярэднёваковай гісторыі Польшчы. Актыўным дзеячам нацыянал-дэмакратычнага руху быў гісторык польскага сярэдневакоўя і навуковы працаўнік Ягелонскага ўніверсітэта В. Собескі.

Таксама трэба ўлічваць, што некаторая частка гісторыкаў-эндэкаў прытрымлівалася так званай заходняй арыентацыі, якая заключалася ў тым, што даследчыкі бачылі галоўную небяспеку для Польшчы з боку Германіі. За ўзор польскай дзяржаўнасці яны лічылі польскія землі пад панаваннем Пястаў. Прадстаўніком заходняй арыентацыі быў К. Тыменецкі, які даследаваў сярэдневаковую гісторыю Польшчы і праславіўся тым, што абверг «каланізацыйную тэорыю» з'яўлення польскіх гарадоў, паводле якой менавіта нямецкая каланізацыя заходнепольскіх тэрыторый паўплывала на іх з'яўленне і развіццё.

У сваіх даследаваннях гісторыкі-эндэкі на першы план ставілі паняцце «нацыя», якую ў большасці гістарычных і публіцыстычных прац ідэнтыфікавалі з вышэйшымі пластамі грамадства – шляхтай. Прадстаўнікі гэтага кірунку тагачаснай польскай гістарыяграфіі не прызнавалі права на самавызначэнне нацыянальных меншасцей, якія пражывалі на тэрыторыі міжваеннай Польшчы. Гэта азначала, што і беларусам нацыянал-дэмакраты адмаўлялі ў праве на самаідэнтыфікацыю. Эндэкі вельмі ўважліва разглядалі працэс фарміравання нацыянальнай свядомасці беларусаў і літоўцаў. Часцей за ўсё яны характарызувалі яго як неаб'ектыўны, інспіраваны царскай адміністрацыяй дзеля барацьбы з польскасцю. Аднак, некаторыя даследчыкі больш грунтоўна і, галоўнае, аб'ектыўна даследавалі гэты аспект.

Шматлікія прадстаўнікі лагера нацыянал-дэмакратаў дэкларавалі неабходнасць уключэння ўсёй тэрыторыі Беларусі ў склад польскай дзяржавы. Разам з тым некаторыя гісторыкі-эндэкі, даследуючы нацыянальную гісторыю Беларусі, вымушаны былі зазначаць, што беларусы істотна адрозніваліся ад палякаў у моўным плане, а таксама па менталітэце, а развіццё нацыянальных асаблівасцей беларусаў было ў польскіх інтарэсах.

З цягам часу нацыяналістычная пазіцыя стала пануючай у працах гісторыкаў-эндэкаў. Напрыклад, адзін з прадстаўнікоў гэтага напрамку польскай гістарыяграфіі Ф. Аскерка ў сваім публіцыстычным даследаванні адкрыта сцвярджаў, што беларусаў ніколі не было, і гэта «этнічная група» з'яўлялася, на яго думку, прадуктам царскай, а потым бальшавіцкай прапаганды і антыпольскай дзейнасці.

Па меркаванні эндэкаў, нацыянальны патэнцыял беларусаў быў вельмі слабым. Гэты пастулат абапіраўся на іх асноўны тэзіс аб тым, што народ і нацыя – гэта прадукты дзяржаўныя, а калі ў гісторыі этнічнай групы не было створана дзяржавы, то і народ у сучасным сэнсе не мог утварыцца. Прадстаўнікі гэтага кірунку падкрэслівалі няздольнасць насельніцтва Беларусі да барацьбы за самавызначэнне, а вырашэнне нацыянальных праблем сваёй дзяржавы бачылі ў кансалідацыі ўсходніх ускраін Польшчы з цэнтрам і паступовай асіміляцыі і паланізацыі няпольскага насельніцтва гэтых тэрыторый. Сам тэрмін «паланізацыя» ў сваіх працах і даследаваннях эндэкі імкнуліся замяніць паняццем «нацыяналізацыя». Аналізу гэтага аспекту гісторыі Беларусі прысвяцілі свае даследаванні Ул. Студніцкі, Я. Чэканоўскі, Я. Станкевіч, М. Кардуба і інш.

Важнае месца сярод гісторыкаў, прыхільнікаў нацыянал-дэмакратычнай партыі, займаў прафесар гісторыі Ягелонскага, Варшаўскага і Львоўскага ўніверсітэтаў, стваральнік польскай школы гаспадарчай гісторыі Ф. Буяк. У сваіх даследаваннях ён вельмі часта звяртаўся да аналізу эканамічнай гісторыі беларускіх зямель у кантэксце перспектывы іх каланізацыі. Адным з галоўных яго пастулатаў была ідэя таго, што менавіта дзяржава павінна ўплываць на развіццё і мадэрнізацыю сельскай гаспадаркі. Гісторык амаль ва ўсіх сваіх працах падкрэсліваў, што польская шляхта адыгрывала да 1863 года галоўную ролю ў эканамічным жыцці Літвы і Беларусі, а пасля паўстання пачала дзяліць яе разам з расійскім дваранствам. Ацэньваючы становішча сельскай гаспадаркі тагачаснай

Беларусі, Ф. Буяк небеспадстаўна адзначаў, што там заставалася шмат нераспрацаваных зямельных надзелаў.

Важным момантам у працах гісторыкаў-эндэкаў быў аналіз так званай «арганічнай працы» паміж шляхтай Беларусі і расійскімі ўладамі. Гэтаму аспекту прысвяцілі свае даследаванні польскія гісторыкі Р. Харашкевіч, А.Жабко-Патаповіч, Л.Жыцка, М.Ленска Ч.Галасевіч.

Такім чынам, польскія гісторыкі, прыхільнікі нацыянал-дэмакратычнай партыі, канцэнтравалі сваю ўвагу перш за ўсё на аналізе працэсу фарміравання нацыянальнай свядомасці беларусаў. Тлумачылася гэта ізноў жа тым, што існавала патрэба як мага хутчэйшай асіміляцыі насельніцтва далучанай да Польшчы Заходняй Беларусі. Важным у працах прадстаўнікоў гэтага кірунку развіцця польскай гістарыяграфіі было тое, што яны звярталі значную ўвагу на вывучэнне гісторыі супрацоўніцтва шляхты і землеўладальнікаў з царскімі ўладамі. У працах гісторыкаў-эндэкаў абгрунтоўвалася ідэя аб тым, што менавіта гэтае супрацоўніцтва дазволіла падняць сельскую гаспадарку Беларусі на даволі высокі ўзровень і зрабіць яе больш сучаснай.